

3 Voortgezet onderwijs

3.1 Participatie	88
3.2 Prestaties	89
3.3 Onderwijsproces	97
3.4 Sociale kwaliteit	102
3.5 Sturing op kwaliteit	104
3.6 Groen onderwijs	107
3.7 Nabeschuiving	108

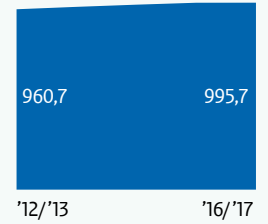

Voortgezet onderwijs

Aantal scholen

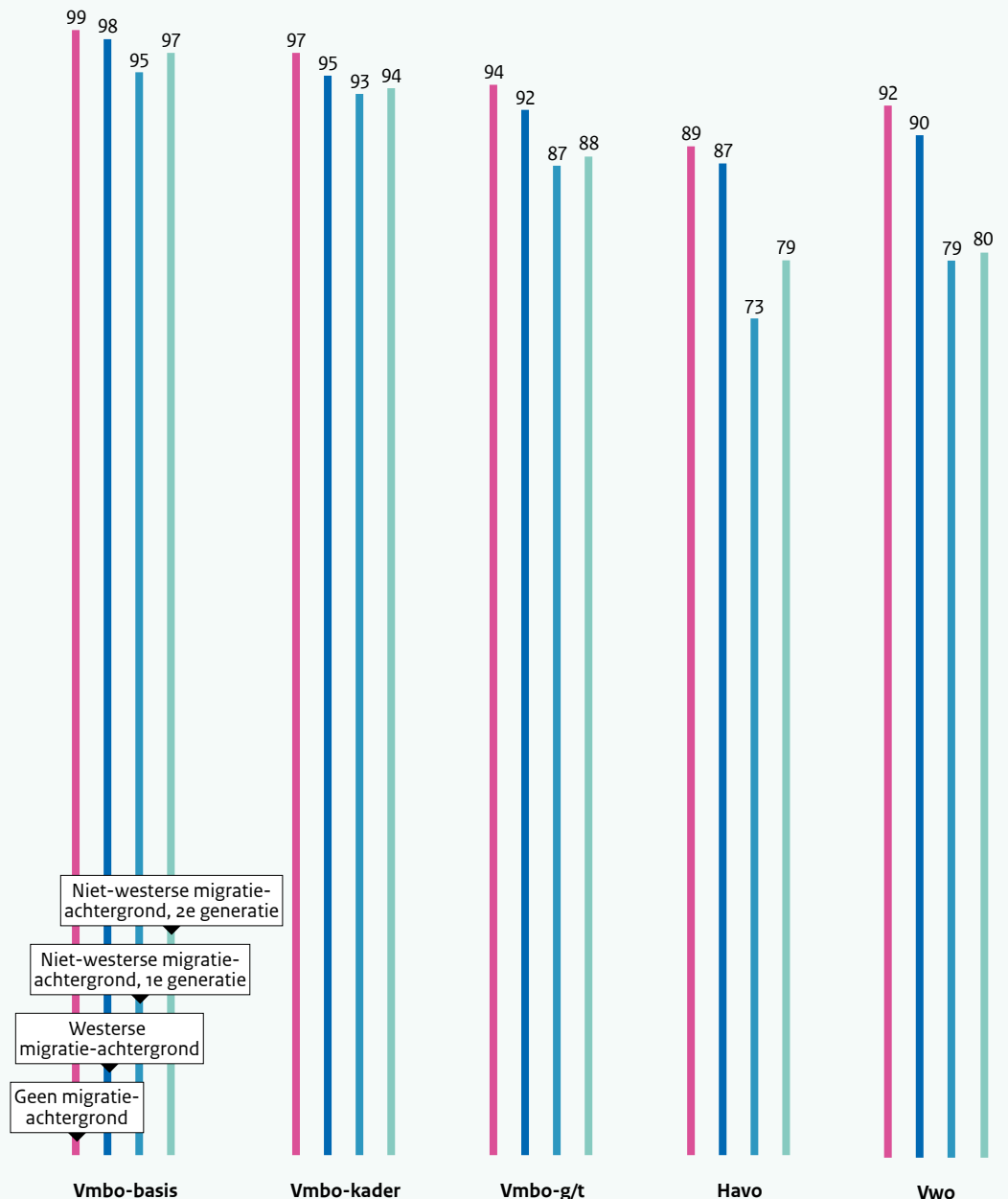
Aantal leerlingen x 1.000

Lager slagingspercentage onder niet-westerse migranten

Het percentage geslaagden is in 2016/2017 iets lager dan in 2015/2016. Zorgelijk is dat leerlingen met een niet-westerse migratieachtergrond minder vaak slagen voor hun eindexamen dan andere leerlingen. Op de havo en vwo zakt al een aantal jaar rond de 20 procent van deze leerlingen.

Slagingspercentage naar migratieachtergrond

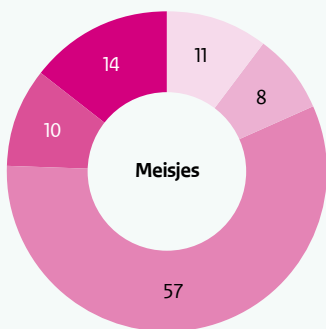
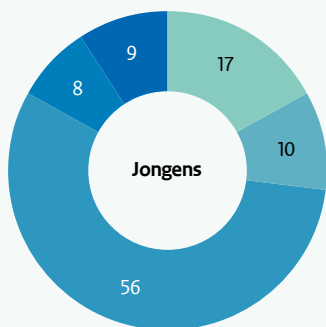

Er stromen meer meisjes op dan jongens

Bijna een kwart van de meisjes zit in leerjaar 3 van het voortgezet onderwijs op een hoger niveau dan het basisschooladvies. Jongens stromen minder vaak op en komen veel vaker op een lager niveau uit. Jongens blijven ook vaker zitten dan meisjes. Als jongens eindexamen doen, slagen zij wel vaker dan meisjes.

Op- en afstroom naar geslacht (%)

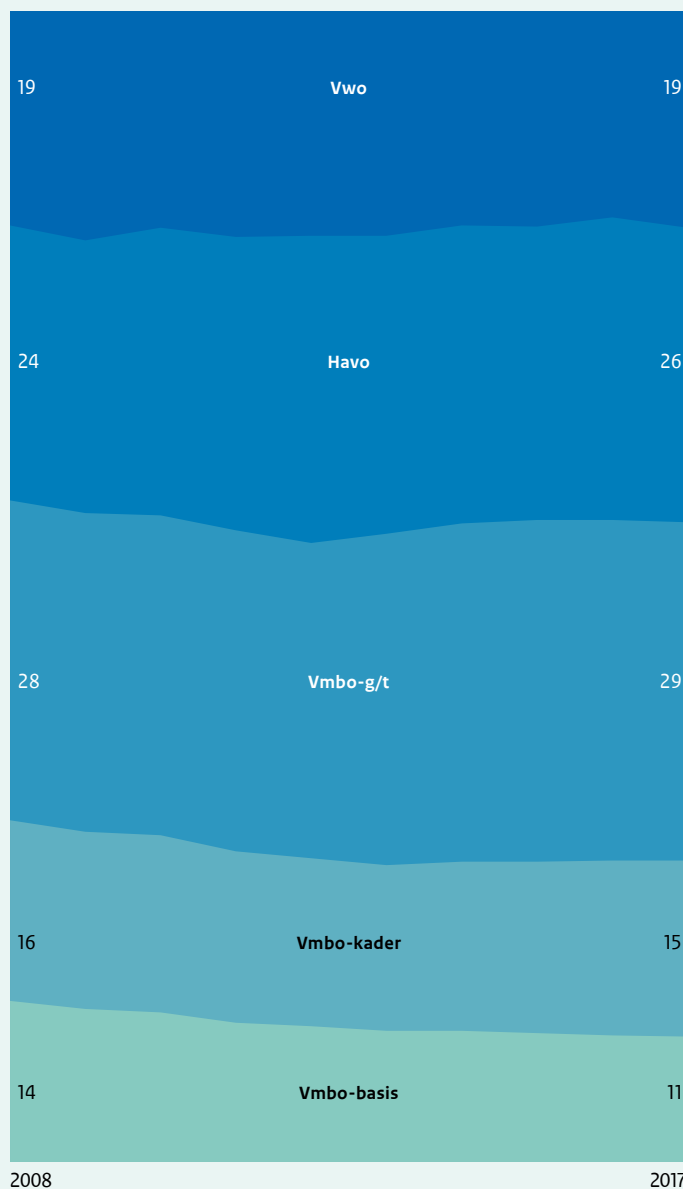
- Heel niveau lager dan advies
- Half niveau lager dan advies
- Plaats in leerjaar 3 gelijk aan advies
- Half niveau hoger dan advies
- Heel niveau hoger dan advies

Meer vmbo gt- en havo-diploma's

In een periode van 10 jaar hebben leerlingen vaker een diploma op vmbo gt- of havo-niveau gehaald. Minder leerlingen halen een diploma voor de basisberoepsgerichte leerweg van het vmbo. Tegelijkertijd is het aandeel leerlingen dat een vwo diploma haalt niet gestegen.

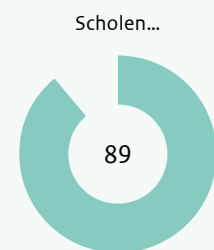
Diplomaverdeling over 10 jaar (%)

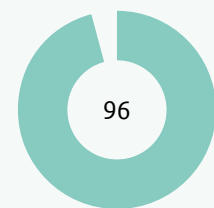
Driekwart van de scholen werkt opbrengstgericht

Driekwart van de scholen werkt systematisch en doelgericht aan het maximaliseren van prestaties. Toch is er veel ruimte voor verbetering. Veel leraren maken onvoldoende gebruik van de analyse van de leerlingprestaties als ze hun lessen vormgeven. Dit is een belangrijk verbeterpunt.

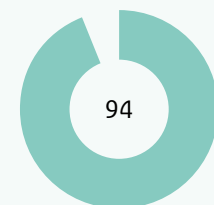
Mate van opbrengstgericht werken

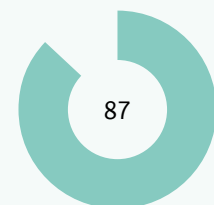
...volgen systematisch de vorderingen

...bepalen de onderwijs- en ondersteuningbehoeften

...evalueren de opbrengsten

...evalueren het proces

Samenvatting

Daling slagingspercentage • Internationale studies laten zien dat de prestaties van leerlingen in het voortgezet onderwijs een gestaag dalende trend vertonen in Nederland. Deze negatieve trend is niet zichtbaar in het gemiddelde cijfer voor het centraal examen in het voortgezet onderwijs: dat is gelijk gebleven. Wel valt de daling op van het percentage leerlingen dat een voldoende haalt voor wiskunde. Ook het percentage geslaagden is in 2016/2017 iets lager dan vorig jaar. Zorgelijk is dat leerlingen met een migratieachtergrond nog steeds veel minder vaak voor hun eindexamen slagen dan leerlingen zonder migratieachtergrond. Opmerkelijk is dat jongens, die op meerdere fronten achterblijven bij meisjes, vaker dan meisjes slagen voor hun eindexamen.

Burgerschapscompetenties blijven achter • Burgerschapscompetenties van leerlingen in het voortgezet onderwijs in Nederland blijven al jaren achter bij die van leeftijdgenoten in andere landen. In kennis en houdingen doen de leerlingen het hier minder goed dan leerlingen uit landen die veel op Nederland lijken. In vergelijking tot het buitenland, doen Nederlandse scholen relatief weinig aan burgerschapsonderwijs. Leerlingen zeggen dat onderwerpen zoals burgerrechten of stemmen bij verkiezingen weinig aan de orde komen. Ook blijken leraren zich minder dan in andere landen bekwaam genoeg te vinden om thema's zoals de Grondwet of internationale samenwerking te behandelen.

Onderwijsresultaten vaker voldoende • De afgelopen jaren krijgen steeds meer afdelingen het oordeel 'voldoende' voor hun onderwijsresultaten. Bijna 95 procent van de afdelingen kreeg in 2017 het totaaloordeel 'voldoende' voor de onderwijsresultaten. Deze positieve ontwikkeling gaat gepaard met een afname van het aandeel (zeer) zwakke afdelingen, nu nog zo'n 3 procent. Wel zijn er iets meer zeer zwakke afdelingen.

Schoolverschillen in op- en afstroom • Tussen scholen in het voortgezet onderwijs bestaan verschillen in de mate waarin leerlingen in leerjaar 3 lager of hoger dan hun basisschooladvies zitten. Op sommige scholen komen bijna alle leerlingen lager dan hun advies uit, op andere gebeurt het tegenovergestelde. Leerlingen met laagopgeleide ouders hebben een grotere kans om af te stromen. Leerlingen met hoogopgeleide ouders komen eerder op een hoger niveau uit.

Onderwijsproces op onderdelen iets beter • Op enkele onderdelen van het onderwijsproces – actieve betrokkenheid en feedback – zijn de laatste jaren positieve ontwikkelingen zichtbaar. Differentiëren in de les blijft een uitdaging. Leraren toetsen veel maar doen te weinig met de resultaten. De reguliere (dus niet de extra) ondersteuning van leerlingen is op verreweg de meeste afdelingen van voldoende kwaliteit. Op bijna alle scholen verloopt de hulp voldoende planmatig. Veel scholen vinden het wel moeilijk om concrete (opbrengst)doelen te formuleren bij de ondersteuningsactiviteiten.

Driekwart van de scholen werkt opbrengstgericht • Opbrengstgericht werken is op 75 procent van de afdelingen van voldoende kwaliteit. Schoolleiders zelf zijn positiever. Ongeveer 90 procent beoordeelt het opbrengstgericht werken op de eigen afdeling als voldoende of goed. Veel leraren maken onvoldoende gebruik van de analyse van de leerlingprestaties als ze hun lessen vormgeven. Dit is een belangrijk verbeterpunt.

Meeste leerlingen voelen zich veilig • De meeste leerlingen voelen zich in Nederland veilig op school. Het laatst uitgevoerde monitoronderzoek (2015/2016) laat zien dat dit geldt voor 95 procent van de leerlingen.

3.1 Participatie

Verdeling over schoolsoorten stabiel • In schooljaar 2016/2017 gingen bijna een miljoen leerlingen naar een school voor voortgezet onderwijs. Ongeveer 44 procent van de leerlingen zit in leerjaar 3 op de havo of het vwo. Rond de 50 procent gaat naar het vmbo (tabel 3.1a). Het aandeel leerlingen dat in het vwo zit, nam de laatste jaren iets toe, evenals het aandeel leerlingen in het praktijkonderwijs. Binnen het vmbo volgt meer dan de helft van de leerlingen de gemengde/theoretische leerweg.

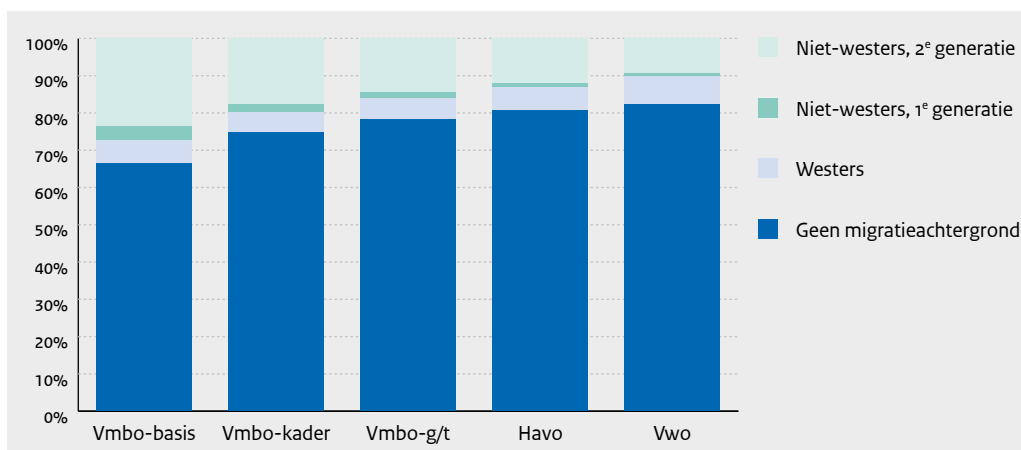
Tabel 3.1a Percentage leerlingen naar schoolsoort in leerjaar 3* (n 2016/2017=217.000)

	Voortgezet speciaal onderwijs	Praktijk-onderwijs	Vmbo	Havo	Vwo
2012/2013	3,1	2,5	50,2	23,6	20,5
2013/2014	3,3	2,6	50,6	23,5	20,0
2014/2015	3,4	2,6	50,9	23,2	20,0
2015/2016	3,4	2,7	50,8	22,8	20,2
2016/2017	3,3	2,7	50,4	23,0	20,6

* percentage leerlingen in voortgezet speciaal onderwijs en praktijkonderwijs op vijftienjarige leeftijd
Bron: CBS, DUO en OCW, 2018

Leerling met niet-westerse migratieachtergrond vaker op vmbo • Op de lagere onderwijsniveaus zitten verhoudingsgewijs meer leerlingen met een niet-westerse migratieachtergrond. In schooljaar 2016/2017 had ruim 27 procent van de leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg van het vmbo een niet-westerse migratieachtergrond; in het vwo is dit iets meer dan 10 procent (figuur 3.1a). Hierin zijn nauwelijks veranderingen opgetreden in de afgelopen jaren. Het aandeel tweedegeneratieleerlingen met een niet-westerse migratieachtergrond neemt licht toe – in alle schoolsoorten – terwijl het aandeel eerstegeneratieleerlingen met een niet-westerse migratieachtergrond afneemt. Landelijk zijn er grote verschillen. In de zeer stedelijke gebieden bestaan de basisberoepsgerichte leerwegen van het vmbo voor 58 procent uit leerlingen met een niet-westerse migratieachtergrond; in niet- of matig stedelijke gebieden voor 9 procent.

Figuur 3.1a Percentage leerlingen naar migratieachtergrond en schoolsoort in 2016/2017 (n=550.343)

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Meisjes vaker op hogere onderwijsniveaus • Op de havo en vooral het vwo zitten relatief meer meisjes, in de beroepsgerichte leerwegen van het vmbo relatief veel jongens. In de afgelopen vijf jaar neemt het aandeel jongens op de laagste niveaus iets toe. In de beroepsgerichte leerweg is nu 57 procent jongen, in het vwo 47 procent. In de laagste niveaus zitten ook veel leerlingen met laagopgeleide ouders of ouders met een laag inkomen.

Vaker natuurprofielen • Havoleerlingen kiezen meestal het profiel economie en maatschappij (E&M); vwo-leerlingen kiezen vaak voor een E&M-profiel of voor het profiel natuur en gezondheid (N&G) of natuur en techniek (N&T) (tabel 3.1b). Deze laatste twee profielen worden steeds vaker gekozen, zowel in havo als vwo. Vooral het profiel cultuur en maatschappij (C&M) is minder populair onder leerlingen. De profielkeuze van leerlingen heeft gevolgen voor hun toekomstige studiekeuze (zie hoofdstuk 1). Jongens en meisjes kiezen verschillend: zo kiest 10 procent van de havo- en vwo-meisjes voor een N&T-profiel, terwijl dit aandeel onder jongens 25 procent is. In het vmbo speelt de migratieachtergrond een grote rol in de keuze voor een sector.

Tabel 3.1b Percentage leerlingen naar profiel in havo en vwo in de periode 2011-2015 (n 2015 havo=117.200; n 2015 vwo=121.200)

		N&T	N&G	E&M	C&M	N&T en N&G	E&M en C&M
Havo	2011	11	19	45	16	6	3
	2012	11	20	45	16	5	3
	2013	11	22	44	14	6	3
	2014	12	23	43	13	6	3
	2015	13	23	43	12	6	3
Vwo	2011	17	22	27	11	16	7
	2012	18	23	27	10	15	7
	2013	19	23	26	9	15	7
	2014	20	24	26	9	15	7
	2015	20	24	25	8	16	7

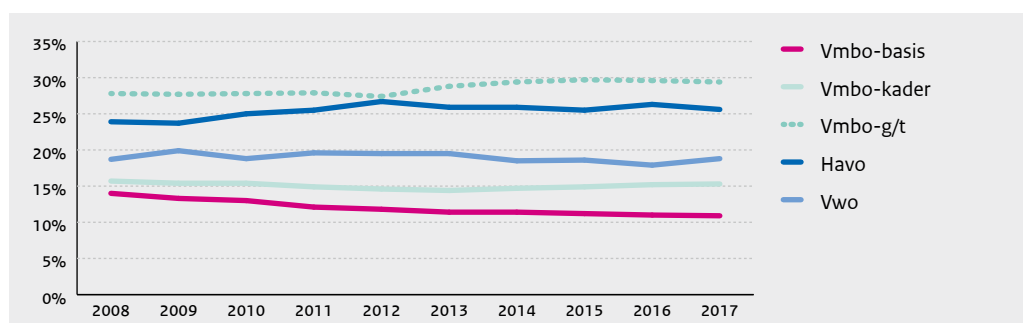
Bron: CBS, DUO en OCW, 2018

3.2 Prestaties

Leerlingresultaten

Meer vmbo-g/t- en havodiploma's • In 2016/2017 haalden bijna 185.000 leerlingen een diploma in het voortgezet onderwijs. De meeste leerlingen behaalden een diploma voor de gemengde/theoretische leerweg van het vmbo. Vergeleken met tien jaar geleden halen nu meer leerlingen een diploma op het niveau van de gemengde/theoretische leerweg en de havo (figuur 3.2a). Het percentage diploma's voor de basisberoepsgerichte leerweg van het vmbo daalde in deze periode het meest. De daling die we vorig jaar constateerden in het percentage vwo-diploma's (Inspectie van het Onderwijs, 2017c) zet in 2017 niet door. Het aandeel vwo-diploma's is ongeveer gelijk aan tien jaar geleden.

Figuur 3.2a Percentage gediplomeerden per schoolsoort ten opzichte van het totaal aantal gediplomeerden in de periode 2007/2008-2016/2017* (n 2016/2017=183.684)

* voorlopige cijfers

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Slagingspercentage omlaag • Het percentage geslaagden is in 2016/2017 iets lager dan dat van vorig jaar (tabel 3.2a). Dit doorbreekt de trend van het stijgende slagingspercentage dat al jaren zichtbaar was. In de beroepsgerichte leerwegen van het vmbo stijgt het percentage geslaagden wel nog steeds. Jongens slagen op de havo en het vwo nog steeds vaker voor het eindexamen dan meisjes. In het vwo zakte in 2016/2017 9,8 procent van de meisjes en 8,2 procent van de jongens. Dit kan komen doordat meisjes wat minder vaak afstromen naar een lagere schoolsoort.

Tabel 3.2a Slagingspercentage naar schoolsoort in de periode 2012/2013-2016/2017* (n 2016/2017=199.799)

	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2016/2017
Basisberoepsgerichte leerweg vmbo	96,7	96,9	97,6	97,8	98,1
Kaderberoepsgerichte leerweg vmbo	93,1	94,9	95,2	95,8	96,0
Gemengde/theoretische leerweg vmbo	91,4	93,4	94,3	94,1	92,8
Havo	88,0	87,9	87,4	88,6	87,2
Vwo	91,9	89,7	92,3	91,2	91,0
Totaal	91,4	91,8	92,6	92,7	91,9

* voorlopige cijfers

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Leerlingen met migratieachtergrond zakken relatief vaak • Leerlingen met een migratieachtergrond slagen minder vaak voor hun eindexamen dan leerlingen zonder migratieachtergrond (tabel 3.2b). Op de havo en het vwo zakt ruim 20 procent van de leerlingen met een niet-westerse migratieachtergrond. Dit aandeel daalt niet de afgelopen jaren. Wel doet de tweede generatie (in Nederland geboren en ten minste één ouder in het buitenland geboren) het beter dan de eerste (in het buitenland geboren en ten minste één ouder ook). Het is denkbaar dat de lage slaagpercentages juist op deze schoolsoorten komen doordat scholen de (taal)achterstanden van de in het algemeen mondige havo- en vwo-leerlingen met een niet-westerse migratieachtergrond onderschatten en hen daardoor onvoldoende specifiek ondersteunen. Een ander deel van de verklaring kan zijn dat leerlingen met een niet-westerse migratieachtergrond, vanwege hun gemiddeld lager opgeleide ouders, minder gebruikmaken van betaald 'schaduwonderwijs', dat betrekkelijk veel gevolgd wordt door havisten en vwo'ers (De Geus en Bisschop, 2017).

Tabel 3.2b Slagingspercentage naar migratieachtergrond en schoolsoort in 2016/2017* (n=199.376)

	Basisberoepsgerichte leerweg vmbo	Kaderberoepsgerichte leerweg vmbo	Gemengde/theoretische leerweg vmbo	Havo	Vwo
Geen migratieachtergrond	98,7	96,7	93,9	88,5	92,3
Westerse migratieachtergrond	97,9	94,7	91,7	87,0	89,7
Niet-westerse migratieachtergrond, eerste generatie	95,1	93,1	86,8	73,4	78,7
Niet-westerse migratieachtergrond, tweede generatie	96,7	93,6	87,6	78,5	80,3

* voorlopige cijfers

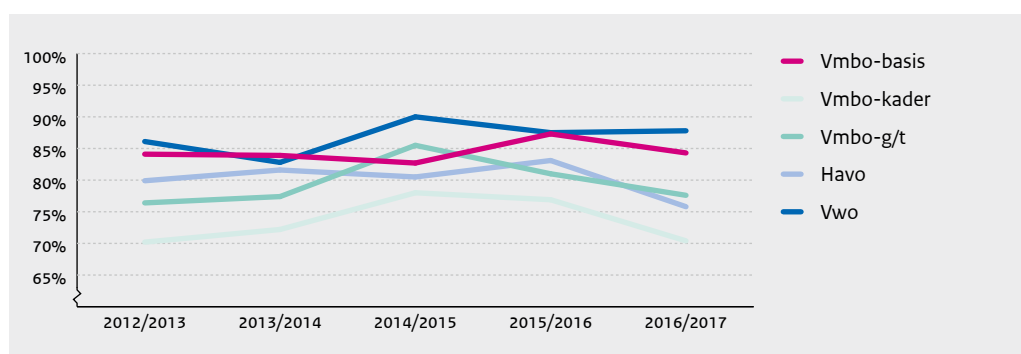
Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Cijfers centraal examen vrijwel gelijk gebleven • Het gemiddelde cijfer voor het centraal examen is ondanks de lagere slagingspercentages gelijk gebleven. In de basisberoepsgerichte leerweg van het vmbo is het gemiddelde cijfer iets gestegen naar een 6,8. Op de havo is het iets gedaald, naar een 6,3. De gemiddelde cijfers voor de schoolexamens zijn stabiel. Deze cijfers liggen op alle schoolsoorten, met uitzondering van de basisberoepsgerichte leerweg van het vmbo, iets hoger dan de cijfers voor het centraal examen.

Klein verschil SE-CE • Het verschil tussen het gemiddelde cijfer voor het schoolexamen (SE) en het gemiddelde cijfer voor het centraal examen (CE) is klein en al jaren stabiel. Dit is goed nieuws voor de civiele waarde van diploma's. Het komt steeds minder voor dat scholen te hoge schoolexamen-cijfers geven en er daardoor verschillen ontstaan in de slagingskans van leerlingen. De inspectie blijft toezien op het SE-CE-verskil per afdeling. Scholen streven soms naar een minimaal verschil voor elk vak. Dat is niet altijd nodig en zelfs onwenselijk als het ertoe leidt dat de schoolexamens wat betreft inhoud en vorm sterk gaan lijken op het centraal examen. De bedoeling van schoolexamens is nu juist dat daarin andere kennis en vaardigheden worden getoetst dan bij het centraal examen, en dat ze zo bijdragen aan een breder of schoolspecifiek curriculum.

Plotselinge daling wiskunde • Bij de kernvakken (wiskunde, Nederlands en Engels) valt vooral de daling op van het percentage leerlingen dat in 2017 een voldoende haalde voor het centraal examen wiskunde: van 83 naar 79 procent (figuur 3.2b). Ook de gemiddelde cijfers voor het centraal examen wiskunde zijn op bijna alle schoolsoorten (met uitzondering van het vwo) gedaald ten opzichte van 2016. Met als gevolg dat de prestaties weer rond of zelfs onder het niveau liggen van 2013. Internationale studies laten zien dat de prestaties van leerlingen in het voortgezet onderwijs een gestaag dalende trend vertonen in Nederland. Deze daling is het sterkst bij wiskunde en natuurwetenschappen. Mogelijk zijn de examenresultaten bij wiskunde een weerspiegeling van deze bevindingen (Feskens, Kuhlemeier en Limpens, 2016). In het schooljaar 2017/2018 voert de inspectie een onderzoek uit naar wiskunde in het voortgezet onderwijs en rekenen in het primair onderwijs.

Figuur 3.2b Percentage leerlingen dat een voldoende haalt op het centraal examen voor wiskunde naar schoolsoort in de periode 2012/2013-2016/2017* (n 2016/2017=180.278)

* voorlopige cijfers

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Nederlands en Engels beter op vmbo-basis en -kader • Wat ook opvalt in de examenresultaten zijn de betere prestaties bij Nederlands en Engels in beide beroepsgerichte leerwegen van het vmbo. Bij deze vakken behaalden meer leerlingen in 2017 een voldoende voor hun centraal examen. In de gemengde/theoretische leerweg van het vmbo is in 2017 juist een daling van het aantal voldoende's zichtbaar bij Nederlands en Engels. Op de havo en het vwo zijn er bij Nederlands vrij sterke fluctuaties over de jaren.

Andere leerlingresultaten

Examencijfers particulier onderwijs relatief laag • In 2016/2017 boden ruim vijftig scholen particulier examenonderwijs voor voortgezet onderwijs en voortgezet algemeen volwassenenonderwijs (vavo) aan. Het aantal leerlingen in het vavo stijgt de laatste jaren. De examencijfers van de particuliere exameninstellingen liggen al jaren lager dan die van de bekostigde scholen. Dit heeft te maken met de specifieke leerlingpopulatie: het gaat om leerlingen die zijn vastgelopen in de reguliere scholen, leerlingen die specifieke leerbehoeften hebben en leerlingen die te maken hebben met opwaartse druk van ouders. Voor veel van de ingeschreven leerlingen is de overstap

naar het particulier onderwijs dé manier om een onderwijsniveau te stijgen. Inspecteurs horen vaak dat individuele aandacht die leerlingen dankzij de kleinschaligheid op een particuliere school krijgen, de doorslaggevende factor is bij de keuze voor dit onderwijstype. Daar staat voor de ouders wel een flinke kostenpost tegenover.

Burgerschapscompetenties blijven achter • Omdat we geen inzicht hebben in de opbrengsten van scholen op het terrein van burgerschap, is ons beeld van de kennis, houdingen en vaardigheden op dit gebied gebaseerd op gegevens uit internationaal vergelijkend onderzoek. De resultaten van de International Civic and Citizenship Education Study (ICCS) uit 2009 lieten al zien dat de burgerschapscompetenties van leerlingen in het voortgezet onderwijs in Nederland achterblijven bij die van leeftijdgenoten in andere landen (Maslowski, Van der Werf, Oonk, Naayer en Isac, 2012). De resultaten van de vervolgstudie uit 2016 (Munniksmas, Dijkstra, Van der Veen, Ledoux, Van de Werfhort en Ten Dam, 2017) leidden tot vergelijkbare conclusies. Opnieuw blijven de kennis en houdingen van leerlingen in het voortgezet onderwijs achter bij die in landen die veel op Nederland lijken. Als het gaat om burgerschapscompetenties is er dus sprake van stagnatie. Bovendien blijken de verschillen in kennis tussen leerlingen in Nederland relatief groot, is de groep leerlingen op het laagste niveau naar verhouding groot, en valt Nederland eveneens op vanwege de – vergeleken met andere landen – grote verschillen die hierbij tussen scholen bestaan (zie hoofdstuk 1).

Onderwijsresultaten scholen

Onderwijsresultaten vaker voldoende • De daling in prestaties die we in internationale studies zien, komt vooral door een afname van het aandeel leerlingen dat op een hoog niveau presteert. De daling zien we dan ook niet terug in de onderwijsresultaten van scholen. De laatste jaren voldoen deze steeds vaker aan de inspectienormen, die uitgaan van ondergrenzen. We zien het afgelopen jaar een stijging van het berekend oordeel ‘voldoende’ van een kleine 93 procent naar bijna 95 procent (tabel 3.2c). Scholen weten steeds beter hoe ze aan de normen kunnen voldoen. Of dit gebeurt via effectiever onderwijs of door strategische keuzes (en dat er sprake is van norm-inflatie) weten we niet. De verbetering van de onderwijsresultaten geldt voor alle schoolsoorten, behalve het vwo. Om het oordeel voldoende te krijgen, kijkt de inspectie naar de onderwijspositie van leerlingen ten opzichte van het basisschooladvies, de onderbouwsnelheid, het bovenbouw-succes en de examencijfers. Op drie van deze vier onderdelen moeten scholen aan de norm voldoen (bijlage 1, tabel 1). De stijging van het aandeel voldoende gaat logischerwijs samen met de toename van het aandeel afdelingen met een basisarrangement (zie paragraaf 3.5). Toch komen de cijfers niet exact overeen. Inspecteurs geven pas na onderzoek een definitief oordeel over de onderwijsresultaten. Soms is er aanleiding van het berekend oordeel af te wijken, bijvoorbeeld als het onwaarschijnlijk is dat negatieve resultaten toegeschreven kunnen worden aan de kwaliteit van het onderwijs. Het kan echter ook zo zijn dat afdelingen het eindoordeel ‘zwak/onvoldoende’ krijgen vanwege tekortkomingen in het onderwijsproces, terwijl de onderwijsresultaten voldoende zijn.

Tabel 3.2c Percentage scholen dat (berekend) voldoende onderwijsresultaten heeft naar schoolsoort in 2016 en 2017 (n 2017=2.540)

	2016	2017
Basisberoepsgerichte leerweg vmbo	94,4	96,6
Kaderberoepsgerichte leerweg vmbo	92,1	95,4
Gemengde/theoretische leerweg vmbo	94,4	96,5
Havo	88,9	90,8
Vwo	94,3	93,9
Totaal	92,9	94,8

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Examens

Minder ongeldige examens • In 2017 zijn door de inspectie 1.195 examens en rekentoetsen geheel of gedeeltelijk ongeldig verklaard. Dit is een daling van 13 procent ten opzichte van het vorige examenjaar, toen 1.370 keer examenwerk ongeldig werd verklaard. De redenen om de examens ongeldig te verklaren waren verschillend: onder andere het wegvallen van internet, ICT- of andere technische problemen bij scholen, onwel geworden kandidaten, het niet-ontvangen van benodigde hulpmiddelen, of het gebruik van verboden hulpmiddelen.

Iets meer meldingen onregelmatigheden • De inspectie kreeg dit jaar iets meer meldingen van onregelmatigheden bij de afname van eindexamens: 630 meldingen tegen 607 in het vorige examenjaar. Benadeelde leerlingen mochten het examen opnieuw maken. Ze hielden daarbij het recht op een herkansing. Het aantal meldingen van een redelijk vermoeden van een onregelmatigheid door toedoen van een personeelslid is het afgelopen examenjaar eveneens toegenomen. Er kwamen tien meldingen binnen, waarvan er bij zes ook daadwerkelijk onregelmatigheden zijn vastgesteld. Voor 42 leerlingen moest daarom het werk geheel of gedeeltelijk ongeldig worden verklaard. De leerlingen kregen daarbij de gelegenheid om het werk opnieuw te maken. In 2016 waren vier meldingen binnengekomen, waarbij bij alle vier ook onregelmatigheden zijn vastgesteld. Van 23 leerlingen werd het werk toen geheel of gedeeltelijk ongeldig verklaard.

Doorstroom

Minder afstroom, meer opstroom • Ongeveer 52 procent van de leerlingen die in 2011/2012 met een enkelvoudig advies van de basisschool in het voortgezet onderwijs startten, had in 2016/2017 een diploma op het niveau van het advies gehaald, binnen de nominale tijd (zie hoofdstuk 1). Veel leerlingen doen op een ander niveau examen of lopen vertraging op. Sinds schooljaar 2013/2014 is een afname zichtbaar van het percentage leerlingen dat in leerjaar 3 op een lager schoolniveau zit dan het basisschooladvies (afstroom). Het percentage leerlingen dat in leerjaar 3 een heel niveau hoger zit (opstroom) neemt juist toe (tabel 3.2d). Tegelijk zien we dat steeds meer leerlingen in leerjaar 3 precies op het niveau zitten van hun advies. Dit heeft mogelijk te maken met de toename van enkelvoudige adviezen in eerdere jaren. Sinds twee jaar worden er overigens weer meer dubbeladviezen gegeven.

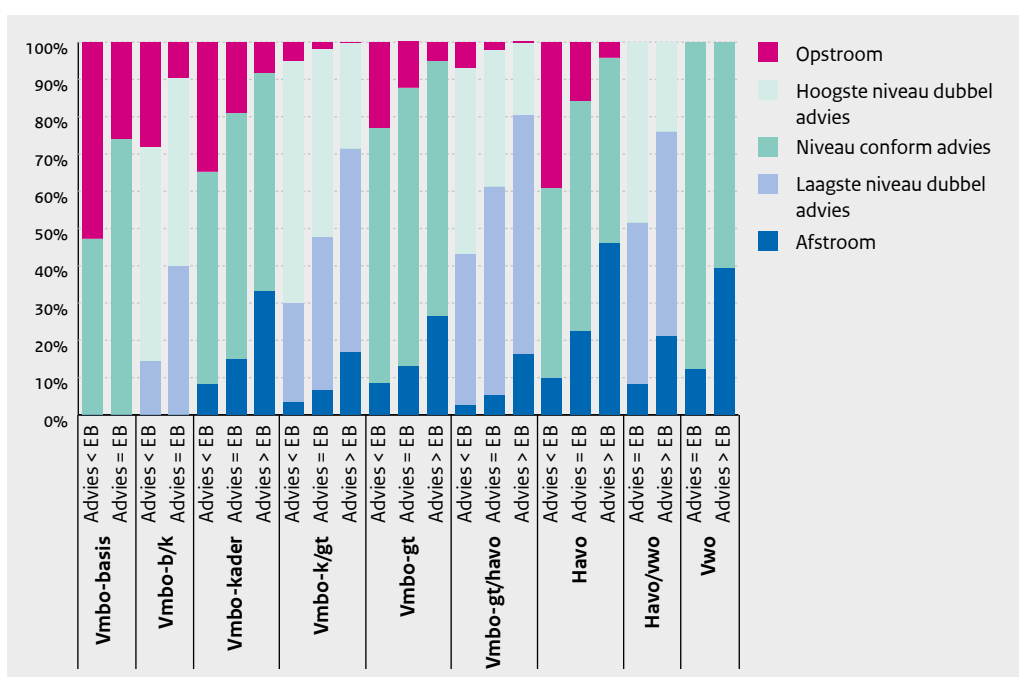
Tabel 3.2d Percentage leerlingen dat onder of boven het advies van de basisschool zit in de periode 2012/2013-2016/2017 (n 2016/2017=179.027)

	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2016/2017
Heel niveau lager dan advies	15,8	15,9	15,7	14,7	13,7
Laagste schoolsoort binnen dubbel advies	15,8	14,2	13,2	11,3	9,2
Plaats in leerjaar 3 gelijk aan advies	45,0	48,1	50,3	53,4	56,6
Hoogste schoolsoort binnen dubbel advies	13,9	12,4	11,3	10,4	8,9
Heel niveau hoger dan advies	9,5	9,4	9,6	10,2	11,6

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Schooladviezen gecorrigeerd in voortgezet onderwijs • Leerlingen die een lager basisschooladvies kregen dan de uitslag van de eindtoets uitwees, stromen vaker op en minder vaak af ten opzichte van hun basisschooladvies dan leerlingen die een advies conform toetsniveau kregen. Leerlingen die een hoger basisschooladvies kregen dan wat de uitslag van de eindtoets uitwees, stromen juist vaker af en minder vaak op ten opzichte van hun advies. Er vindt in het voortgezet onderwijs dus een zekere correctie plaats. Vooral ‘overgeadviseerde’ leerlingen die een havo- of vwo-advies krijgen, stromen vaak af (figuur 3.2c). Overigens krijgen leerlingen in het basisonderwijs steeds minder vaak een lager advies dan wat de uitslag van de eindtoets uitwijst.

Figuur 3.2c Percentage leerlingen in leerjaar 3 dat op- of afgestroomd is ten opzichte van de relatie basisschooladvies-uitslag Eindtoets Basisonderwijs, in 2016/2017 (n=144.218)*

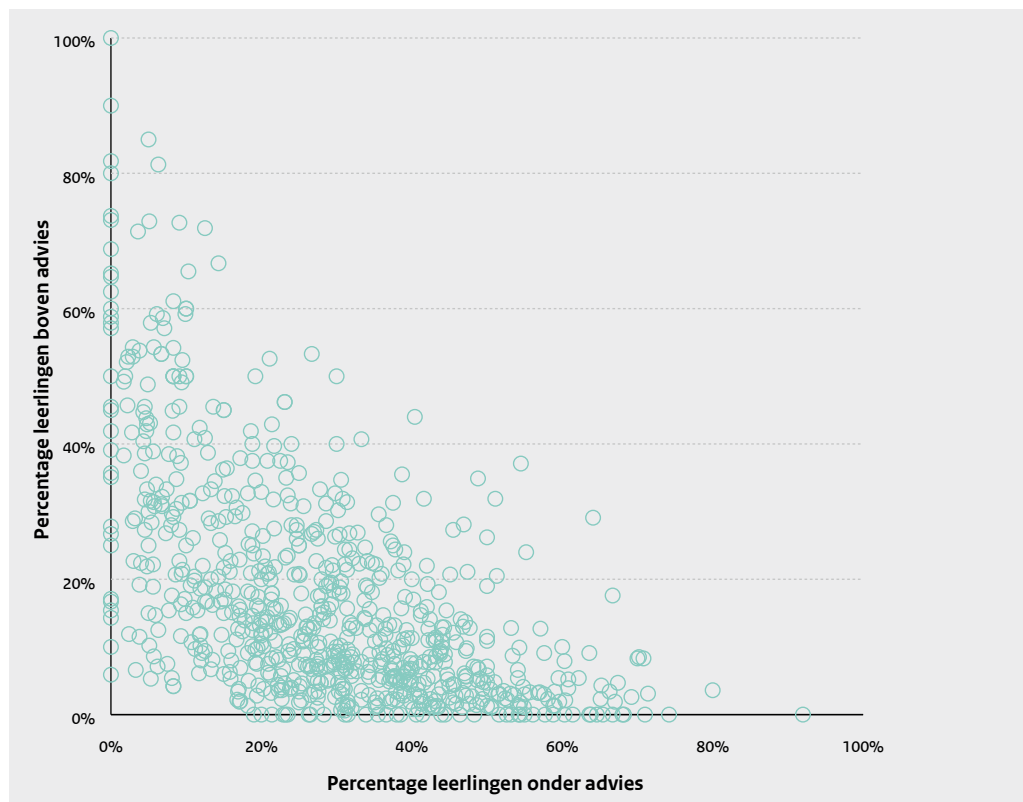

* advies gelijk aan EB omvat ook adviezen die een half niveau hoger of lager zijn

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Schoolverschillen in op- en afstroom • Scholen in het voortgezet onderwijs verschillen in de mate waarin leerlingen in leerjaar 3 lager of hoger dan hun basisschooladvies zitten. Op sommige scholen komen bijna alle leerlingen lager dan hun advies uit, op andere gebeurt het tegenovergestelde (figuur 3.2d). Dit hangt deels samen met het aanbod van schoolsoorten op een school.

Figuur 3.2d Percentage afdelingen gemengde/theoretische leerweg vmbo naar mate waarin leerlingen in leerjaar 3 boven of onder hun advies zitten (n=768)

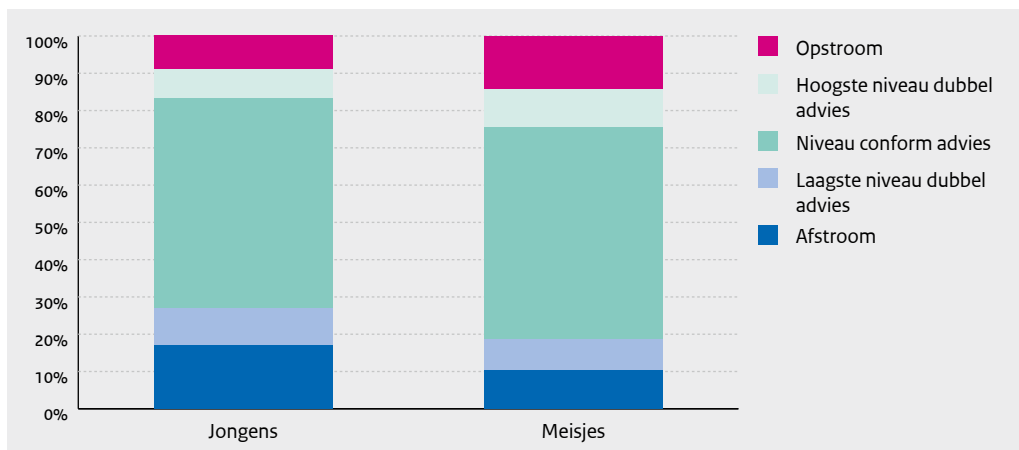

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Opleidingsniveau ouders van invloed • Leerlingen met laagopgeleide ouders hebben een grotere kans om af te stromen. Leerlingen met hoogopgeleide ouders komen eerder op een hoger niveau uit. Dit geldt voor alle schoolsoorten. In het basisonderwijs krijgen leerlingen met laagopgeleide ouders in vergelijking met leerlingen met hoger opgeleide ouders vaker lagere adviezen dan waar de eindtoets op duidt. Ongeacht een te laag of te hoog advies vanuit het basisonderwijs, geldt dat leerlingen met laagopgeleide ouders in het voortgezet onderwijs vaker afstromen. Zo haalt ongeveer 55 procent van de leerlingen met een schooladvies (en toetsadvies) voor de gemengde/theoretische leerweg en met academisch opgeleide ouders op dit niveau een diploma binnen 4 jaar, tegen 46 procent van de leerlingen waarvan de ouders maximaal een mbo 2-diploma hebben.

Meisjes stromen vaker op • Meisjes halen vaker dan jongens een diploma boven hun advies. We zien dan ook dat na de eerste twee jaren van het voortgezet onderwijs meisjes vaker opstromen naar een hoger onderwijsniveau dan jongens (figuur 3.2e). Jongens stromen vaker af. Meisjes zitten ook vaker op het hoogste onderwijsniveau van een dubbeladvies dan jongens. Op alle schoolsoorten, behalve de havo, stromen meisjes iets vaker gediplomeerd op dan jongens. Wel slagen meisjes minder vaak voor hun eindexamen.

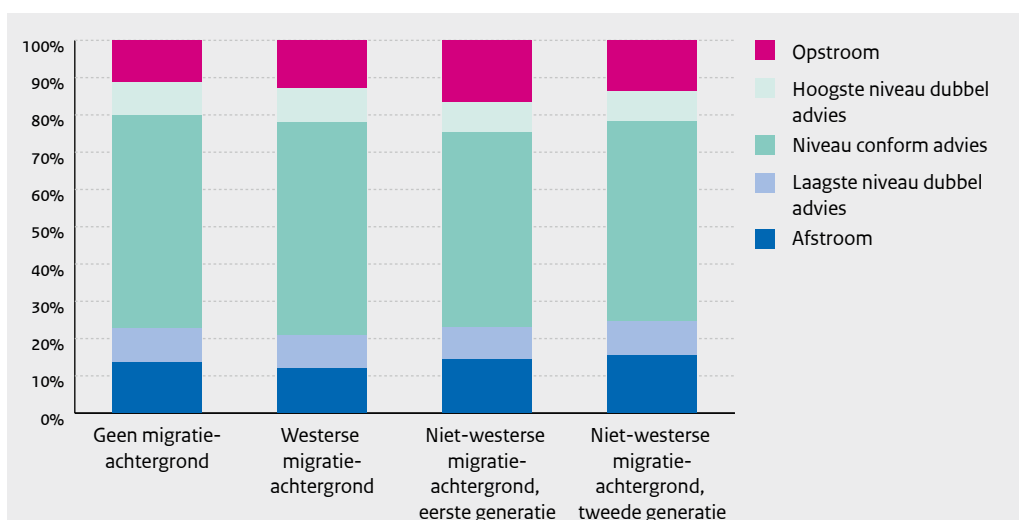
Figuur 3.2e Percentage leerlingen in leerjaar 3 dat op- of afgestroomd is ten opzichte van het basisschooladvies naar geslacht in 2016/2017 (n=179.026)

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Ook op- en afstroom bij migranten • Leerlingen zonder migratieachtergrond zitten vaker op het geadviseerde niveau in leerjaar 3 dan de leerlingen met een niet-westerse migratieachtergrond, die vaker af- maar ook vaker opstromen (figuur 3.2f). Vooral de eerste generatie leerlingen met een niet-westerse migratieachtergrond stromen vaker op. Mogelijk is het lastiger om voor deze groep een passend schooladvies te geven, onder meer omdat taalachterstanden kunnen camoufleren wat leerlingen werkelijk aankunnen.

Figuur 3.2f Percentage leerlingen in leerjaar 3 migratieachtergrond dat op- of afgestroomd is ten opzichte van het basisschooladvies naar migratieachtergrond in 2016/2017 (n=178.879)

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Havo koploper zittenblijven • In het eerste leerjaar van het voortgezet onderwijs nam het zittenblijven wat toe tot ruim 3,5 procent in 2015/2016. Deze stijging komt doordat leerlingen met een niet-westerse migratieachtergrond van de eerste generatie steeds vaker blijven zitten in dit leerjaar. In de bovenbouw blijven veel meer leerlingen zitten dan in de onderbouw, al was er de laatste jaren een licht dalende trend waarneembaar. De havo is koploper als het gaat om zittenblijven. De daling die ook daar de afgelopen jaren zichtbaar was, zette in 2015/2016 niet door. Jongens blijven in alle schoolsoorten vaker zitten dan meisjes.

Stapelen neemt licht toe • Met uitzondering van de kaderberoepsgerichte leerweg van het vmbo is er bij alle schoolsoorten een stijgende trend waarneembaar in de gediplomeerde opstroom. Stapelen van diploma's komt het vaakst voor bij leerlingen met een diploma van de gemengde/theoretische leerweg van het vmbo. Bijna 15 procent van deze leerlingen gaat na het behalen van het diploma naar de havo. Ruim 5 procent van de havo-gediplomeerden gaat naar het vwo. Leerlingen die direct na het behalen van hun diploma van de gemengde/theoretische leerweg opstroomden naar de havo behalen minder vaak hun havodiploma dan leerlingen die op de havo begonnen zijn. Van de leerlingen die tussen 2011 en 2013 gediplomeerd opstroomden, behaalde bijna 70 procent een havodiploma. Van de overige havoleerlingen was dit 84 procent. Gediplomeerde opstroomers vallen vaker uit na havo 4, terwijl andere havoleerlingen vaker blijven zitten in havo 4. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat sommige scholen gediplomeerde opstroomers niet toestaan te blijven zitten in havo 4. Deze bevindingen pleiten overigens niet tégen het doorstroomrecht maar vóór betere begeleiding van stapelaars.

Een kleine 10 procent beklimt een berg • Leerlingen die, uitgaande van hun eerste diploma in het voortgezet onderwijs, uiteindelijk een veel hoger diploma halen dan verwacht, worden wel 'bergbeklimmers' genoemd. Het gaat bijvoorbeeld om leerlingen die na het behalen van een diploma uit de basisberoepsgerichte leerweg van het vmbo een mbo 4-opleiding afronden, of havo-gediplomeerden die een wo-master behalen. Iets minder dan 10 procent van de leerlingen wordt een bergbeklimmer (CBS, DUO en OCW, 2017). De meeste bergbeklimmers stapelen via het mbo en hbo en niet via het voortgezet onderwijs. Dat geldt niet voor leerlingen die van de gemengde/theoretische leerweg van het vmbo afkomstig zijn. Bij hen is de route via de havo het populairst. Ook blijkt dat hoe lager het startniveau is, hoe meer leerlingen met een niet-westerse migratieachtergrond en meisjes naar verhouding een berg beklimmen.

Resultaten nieuwkomers blijven achter • De meeste nieuwkomers in het voortgezet onderwijs die een jaar of korter in Nederland zijn, zitten in het eerste leerjaar. Als er drie jaar na het eerste leerjaar wordt gekeken in welke onderwijspositie de nieuwkomers zich bevinden, blijkt dat bij deze groep veel minder sprake is van reguliere doorstroom. Nieuwkomers stromen vaker door dan andere leerlingen naar het speciaal onderwijs of het praktijkonderwijs en verlaten ook aanmerkelijk vaker het onderwijs. Ze lopen ook vaker vertraging op in de eerste drie jaar na de start in het voortgezet onderwijs dan de overige leerlingen. De achterblijvende resultaten van nieuwkomers zijn verklaarbaar vanwege hun achtergrond en ervaringen, maar tegelijkertijd rechtvaardigt dit de noodzaak van een extra inspanning voor deze groep. De verschillen tussen jongens en meisjes zijn beperkt. Bij meisjes is wat vaker sprake van reguliere doorstroom en ze stromen minder vaak uit naar speciaal onderwijs en praktijkonderwijs. Ook vallen meisjes iets minder vaak uit (Vermeulen, 2017).

3.3 Onderwijsproces

Leskwaliteit

Leerlingen actiever betrokken • De stijging van de actieve betrokkenheid van leerlingen, zoals die vorig jaar zichtbaar werd, is bestendigd (tabel 3.3a). Meer dan voorheen zijn de leerlingen actief met de leerstof bezig en ook activeren de leraren leerlingen vaker door goed naar hen te luisteren en uitdagende vragen te stellen. We concluderen hier overigens niet dat het met de motivatie van de leerlingen in het voortgezet onderwijs weer beter gaat. Actieve betrokkenheid en (prestatie-)motivatie (waarover we rapporteerden in De Staat van het Onderwijs van 2015) zijn gerelateerde, maar verschillende begrippen.

Meer feedback • Op steeds meer afdelingen krijgen leerlingen effectieve feedback van leraren of van elkaar. Een gunstige bevinding, omdat feedback geven een van de krachtigste manieren is om leerprestaties te verbeteren (Hattie, 2011).

Tabel 3.3a Percentage afdelingen waar de algemeen didactische vaardigheden voldoende of goed zijn in de periode 2014/2015-2016/2017 (n 2016/2017=139)*

	2014/2015	2015/2016	2016/2017
De leerlingen maken efficiënt gebruik van de onderwijstijd.	91	96	91
De onderwijsactiviteit heeft een doelgerichte opbouw.	67	67	69
De leraar geeft een begrijpelijke uitleg.	99	100	99
De leerlingen zijn actief betrokken.	70	88	91
De leerlingen krijgen effectieve feedback op hun leerproces.	54	65	79

* *significante verschillen ten opzichte van het eerdere schooljaar zijn vetgedrukt*

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Differentiatie blijft een uitdaging • Omgaan met verschillen in de les blijft een relatief zwak punt van het Nederlandse onderwijs. Vooral planmatige differentiatie treffen de inspecteurs nog maar beperkt aan in de lessen. Dat wil zeggen dat maar weinig leraren bij de vormgeving van hun onderwijs systematisch informatie over de prestaties van de leerlingen gebruiken. En dat terwijl er veel (toets)informatie beschikbaar is, misschien wel te veel. In veel lessen zijn wel in meer of mindere mate vormen van differentiatie zichtbaar, maar deze hebben vaak een ad-hoc of incidenteel karakter (Inspectie van het Onderwijs, 2017c). Georganiseerde afstemming van het onderwijs op verschillen vindt in het voortgezet onderwijs vooral buiten de klas plaats, bijvoorbeeld met bijlessen of keuze-uren. Leerlingen moeten hiervoor vaak zelf het initiatief nemen, zo constateren inspecteurs regelmatig.

Onduidelijkheid over differentiatie • Niet alleen de inspectie constateert dat differentiëren in de klas nog steeds problematisch is. ResearchNed concludeert in een onderzoek naar de versterking van differentiatievaardigheden dat het belang van differentiëren in het algemeen wel wordt gezien, maar dat leraren zich vaak afvragen wat differentiëren eigenlijk precies behelst. Veel leraren vinden het onduidelijk wat concreet van hen wordt verwacht in de les. Verder klagen de leraren over gebrek aan tijd en zeggen ze dat differentiatie lastig te organiseren is met zoveel verschillen in de klas (Van Casteren, Bendig-Jacobs, Wartenbergh-Cras, Van Essen en Kurver, 2017).

Algemeen didactische en differentiatievaardigheden • Als we alle lessen samen bekijken, los van de afdelingen waar ze gegeven worden, zien we dat de algemeen didactische vaardigheden (doelgerichte opbouw, duidelijke uitleg, actieve betrokkenheid van de leerlingen) in 2015/2016 verbeterden – na flinke een terugval in 2014/2015 – en zich in 2016/2017 op dat niveau handhaafden. Toch zien we deze onderdelen in 32 procent van de lessen onvoldoende terug. Niet alle differentiatievaardigheden zijn in elke les te beoordelen, omdat de lessituatie daar soms niet op gericht is. In minder dan de helft van de lessen, maar meer dan vorig jaar, laten leraren alle differentiatievaardigheden in voldoende mate zien of gaven inspecteurs geen oordeel (tabel 3.3b). In meer dan de helft van de lessen zien we dat in ieder geval een van de differentiatievaardigheden tekortschiet.

Tabel 3.3b Percentage lessen waar de algemeen didactische vaardigheden en de differentiatievaardigheden voldoende of niet te beoordelen zijn in de periode 2012/2013-2016/2017 (n 2016/2017=1.508)*

	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2016/2017
Algemeen didactische vaardigheden	74	72	63	68	68
Differentiatievaardigheden	32	34	33	34	43

* *significante verschillen ten opzichte van het eerdere schooljaar zijn vetgedrukt*

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Verschillen tussen leraren • Tussen groepen leraren bestaan beperkte verschillen. Leraren met minder dan een jaar ervaring gaan minder dan hun ervarener collega's efficiënt om met de beschikbare lestijd, en de leerlingen in hun lessen zijn minder actief betrokken. Dit doet vermoeden dat onervaren leraren vaker kampen met ordeproblemen. Een ander verschil is dat eerstegraads leraren minder vaak in onvoldoende mate begrijpelijk uitleggen en differentiëren. Het eerste komt wellicht door hun grotere vakkennis, het tweede kan mogelijk verklaard worden doordat eerstegraads leraren in het algemeen lesgeven in de bovenbouw. Daar zijn de klassen homogener van samenstelling en is differentiëren relatief eenvoudig.

Bevoegdheid

Minder onbevoegd gegeven lessen • Het percentage onbevoegd gegeven lessen is het hoogst op het vmbo (7,2 procent). Dit percentage ligt bij havo en vwo duidelijk lager met 3,0 respectievelijk 2,3 procent. Het percentage onbevoegd gegeven lessen daalde in 2016/2017 met 0,3 procentpunt. De top drie vakken met het hoogste percentage onbevoegd gegeven lessen wordt gevormd door maatschappijleer (9,8 procent), wiskunde (8,0 procent) en het combinatievak natuurkunde/scheikunde (7,8 procent) (Vloet, Den Uyl en Fontein, 2017).

Scholen handelen veelal pragmatisch • Bij het inzetten van leraren zoeken scholen vaak naar praktische oplossingen (Inspectie van het Onderwijs, 2017b). Zo vragen scholen bevoegde leraren om een extra vak te verzorgen waarvoor ze niet bevoegd zijn, wat in beginsel niet is toegestaan. In sommige gevallen wordt deze situatie jarenlang voortgezet. De laatste jaren maken de meeste scholen wel vaker afspraken met onbevoegde leraren over bijscholing.

Opleiding naast lesgeven is dilemma • Wanneer de situatie van onbevoegd lesgeven langdurig bestaat en er geen afspraken zijn gemaakt om tot een oplossing te komen, zegt de school vaak dat het dan om een uitstekende leraar gaat die goede resultaten behaalt met de leerlingen. Of het gaat om leraren die geen opleiding kunnen volgen vanwege ziekte of die over enkele jaren met pensioen gaan. De combinatie van opleiding en lesgeven is volgens de schoolleiders sowieso erg zwaar voor leraren. Bovendien leidt het tot een dilemma: schoolleiders willen de leraren wel laten opleiden, maar hebben die leraren tegelijkertijd nodig, omdat er geen andere leraren zijn.

Vaker onbevoegde lessen op het vmbo • Op zogenaamd 'smalle' vmbo-scholen (met alleen de basis- en kaderberoepsgerichte leerweg) worden relatief veel lessen onbevoegd gegeven. Een flink deel van deze scholen hanteert een andere onderwijsaanpak, om te voorkomen dat leerlingen van veel verschillende leraren les krijgen. Deze scholen zetten veel pabogediplomeerden in vanwege hun brede achtergrond en soms ook hun pedagogisch-didactische kwaliteiten. Deze leraren zijn echter niet of slechts beperkt bevoegd.

Ondersteuning

Ondersteuning voldoende • De reguliere ondersteuning en begeleiding van leerlingen is op verreweg de meeste afdelingen van voldoende kwaliteit (bijlage 2). Aan de hand van landelijk genormeerde toetsen voor de kernvakken bepalen bijna negen van de tien scholen wat de onderwijs- en ondersteuningsbehoefte is van de leerlingen. Op bijna alle scholen verloopt de hulp voldoende planmatig, vaak in de vorm van bijlessen of remedial teaching. Veel scholen vinden het wel moeilijk om concrete opbrengstdoelen te formuleren bij deze ondersteuningsactiviteiten. Tussendoelen worden nog minder vaak opgesteld. De mogelijkheden die de genormeerde toetsen hiertoe bieden worden lang niet altijd benut. Het impliciete doel van bijlessen is vaak 'overgaan naar het volgende leerjaar', of 'niet afstromen naar een lager onderwijsniveau'. Een minderheid van scholen betreft leerlingen actief bij het stellen van doelen.

Opbrengstgericht werken

Ruimte voor verbetering Opbrengstgericht werken is, volgens de huidige definitie van de inspectie, het systematisch en doelgericht werken aan het maximaliseren van prestaties. Driekwart van de afdelingen werkt opbrengstgericht, in smalle zin (eerste vier indicatoren in tabel 3.3c voldoende). Over het geheel genomen is er vooruitgang te zien. Desondanks is er nog veel ruimte voor verbetering. Iets minder dan 30 procent van de scholen krijgt voor alle indicatoren het oordeel 'voldoende'. Op minder dan 40 procent van de afdelingen maken leraren voldoende gebruik van de analyse van de prestaties van de leerlingen bij de vormgeving van hun lessen. Wel is op dit onderdeel een forse verbetering zichtbaar.

Tabel 3.3c Percentage afdelingen dat in voldoende mate opbrengstgericht werkt in de periode 2014/2015-2016/2017* (n 2016/2017=135)

	2014/2015	2015/2016	2016/2017
De school volgt systematisch de vorderingen van de leerlingen aan de hand van genormeerde toetsen.	81	88	89
De school bepaalt wat de onderwijs- en ondersteuningsbehoefte is van individuele of groepen leerlingen.	93	94	96
De school evalueert systematisch de opbrengsten.	96	93	94
De school evalueert systematisch het onderwijsproces.	83	78	87
<i>Alle vier indicatoren voldoende</i>	63	65	75
De school heeft doelen gesteld die erop gericht zijn om achterstanden te bestrijden.	-	63	74
De leraren gebruiken bij de vormgeving van hun onderwijs de analyse van de prestaties van de leerlingen.	-	22	38
De school voert de ondersteuning planmatig uit.	95	95	97
De school werkt doelgericht aan de kwaliteit van de opbrengsten.	77	92	93
De school werkt doelgericht aan de verbetering van het onderwijsproces.	77	84	90
<i>Alle negen indicatoren voldoende</i>	-	14	28

* *significante verschillen ten opzichte van het eerdere schooljaar zijn vetgedrukt*
Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Merendeel schoolleiders positief • Een kleine 20 procent van de schoolleiders vindt het opbrengstgericht werken op de eigen school goed. 10 procent geeft het oordeel onvoldoende. De overige ruim 70 procent van de schoolleiders beoordeelt opbrengstgericht werken als voldoende (tabel 3.3d). Ruim vijf van de zes schoolleiders zeggen te beschikken over een visie op en/of definitie van opbrengstgericht werken. Vaak sluit deze definitie aan bij die van de inspectie. Verreweg de meeste schoolleiders zijn tevreden over het instrumentarium waarmee de ontwikkeling van leerlingen wordt gevolgd (95 procent). Minder schoolleiders zijn tevreden over leraarvaardigheden als informatie verzamelen, analyseren en interpreteren (90 procent). Over opbrengstgericht werken in de lessen is het overgrote deel van de schoolleiders positief (95 procent). Bijna een op de zeven schoolleiders zegt dat er op hun school geen opbrengstgerichte cultuur heerst.

Tabel 3.3d Oordeel schoolleiders over opbrengstgericht werken op de eigen school in 2016/2017 (n=112)

	%
Slecht	0
Onvoldoende	10
Voldoende	72
Goed	18

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Opbrengstgericht werken niet overal vanzelfsprekend • Op een aantal scholen typeren inspecteurs opbrengstgericht werken als ‘vanzelfsprekend’. Dat wil zeggen dat een cyclische werkwijze op alle niveaus herkenbaar is en de school er in alle geledingen op gericht is om maximale resultaten te behalen. Op veel scholen is opbrengstgericht werken vooral zichtbaar op het niveau van de schoolleiding en de vaksecties. Resultaten worden door de vaksecties zelf of door de schoolleiding geanalyseerd. Data die ze daarbij gebruiken zijn meestal examencijfers en rendementgegevens. Een aantal tekortkomingen wordt door inspecteurs regelmatig genoemd. Ten eerste ontbreekt in hun ogen vaak een duidelijke visie op opbrengstgericht werken bij de school. Hierdoor kunnen verschillen ontstaan tussen vaksecties of leraren. Ten tweede ontbreken vaak heldere doelen, wat ertoe kan leiden dat niet duidelijk is waar de prioriteiten liggen en welke verbeterplannen nodig zijn. Ten derde zien inspecteurs regelmatig dat met de verzamelde data over onderwijsresultaten weinig wordt gedaan. Tot slot zien inspecteurs opbrengstgericht werken maar beperkt terug in de dagelijkse lessen. Daarin is het lang niet altijd duidelijk wat de doelen zijn en of deze doelen ook worden behaald. Het oordeel van de inspecteurs komt, zo blijkt, niet altijd overeen met dat van de schoolleiders.

Onderwijs aan nieuwkomers

Onderwijsproces van voldoende niveau • In Nederland zijn er 109 voorzieningen voor de eerste opvang van anderstaligen (eoa’s), ook wel internationale schakelklassen (isk’s) genoemd. Op deze voorzieningen zitten in 2016 ruim twaalfduizend leerlingen. Het onderwijsproces is op vrijwel al deze eoa-afdelingen van voldoende niveau. Als het gaat om rekening houden met verschillen tussen leerlingen, de breedte van het aanbod en de kwaliteit van het taalaanbod is er wel ruimte voor verbetering. De kwaliteit van het taalaanbod kan verbeteren als meer leraren beschikken over een bevoegdheid voor het geven van Nederlands als tweede taal. Hiervoor is lesmateriaal beschikbaar, maar nog niet alle scholen maken daar gebruik van.

Doorstroom naar vervolgonderwijs niet altijd soepel • De kwaliteitszorg is op bijna de helft van de eoa’s onvoldoende. Op weinig scholen is systematische aandacht voor nazorg, en de doorstroom naar vervolgonderwijs verloopt niet altijd soepel. Tussen eoa’s en scholen voor vervolgonderwijs is er geen structureel contact. Of de doorstroom soepel verloopt en of er sprake is van een terugkoppeling over het vervolgsucces hangt vaak af van persoonlijke contacten. Een specifieke groep waarmee scholen worstelen als het gaat om een toekomstgericht onderwijsaanbod, zijn de alleenstaande minderjarige vreemdelingen (amv’s). Zij lijken immers niet altijd een toekomst in Nederland te hebben.

3.4 Sociale kwaliteit

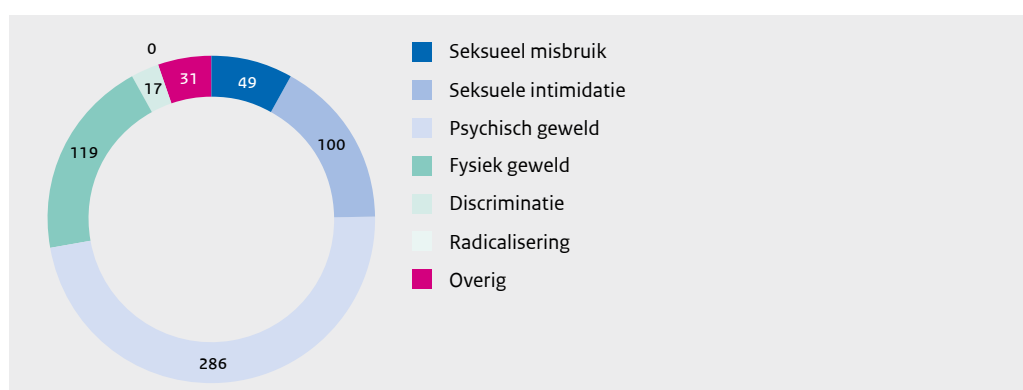
Sociale veiligheid

Groot deel leerlingen voelt zich veilig • Scholen zijn verplicht zich in te spannen om leerlingen een veilige omgeving te bieden. Dit is vastgelegd in de wettelijke zorgplicht sociale veiligheid. Of ze daarin slagen moeten scholen laten zien met de jaarlijkse monitoring van de veiligheidsbeleving van leerlingen. Omdat veel scholen de monitoringsgegevens nog niet aan de inspectie ter beschikking stellen, wat wel verplicht is, hebben we geen compleet beeld van de veiligheidsbeleving van leerlingen op scholen. Dit hangt samen met de nog relatief korte periode waarin de wettelijke zorgplicht van kracht is. De inspectie spreekt scholen die op dit punt in gebreke blijven hierop aan. Waar sprake is van incidenten of problemen doet de inspectie zo nodig onderzoek. Overigens voelen de meeste leerlingen zich veilig op school. Voor 95 procent van de leerlingen was dit in 2015/2016 het geval. Wel zei 8 procent op school te worden gepest (Scholte, Nelen, De Wit en Kroes, 2016). Monitoringsgegevens van scholen in 2016/2017 laten ook zien dat de meeste leerlingen zich veilig voelen. Zo’n 5 procent van de leerlingen geeft aan de laatste drie maanden te zijn gepest. We zeen al eerder op de verschillen die hierbij tussen scholen bestaan (Inspectie van het Onderwijs, 2017c). Een adequaat veiligheidsbeleid, dat past bij de actuele situatie op de school, is dus belangrijk.

Gunstig beeld in vergelijking buitenland • Ook uit een vergelijking met andere landen komt naar voren dat veel leerlingen zich in Nederland veilig voelen op school. Nederlandse leerlingen hebben minder te maken met verbaal en fysiek geweld, ook in vergelijking met landen die op Nederland lijken, zoals Denemarken en Zweden (Munniksma, Dijkstra, Van der Veen, Ledoux, Van de Werfhorst en Ten Dam, 2017). Dat betekent overigens niet dat er geen sprake is van pesten. Volgens ongeveer 20 procent van de schoolleiders komt pesten voor. Een vergelijkbaar percentage leerlingen zegt de laatste drie maanden geconfronteerd te zijn met verbaal of fysiek geweld. Ook ander onderzoek laat zien dat Nederlandse leerlingen zich in vergelijking met leeftijdsgenoten in andere landen vaak veilig voelen (OECD, 2017). Van de vijftienjarige leerlingen geeft 9 procent aan ‘ten minste enkele keren per maand’ te worden gepest. Voor de andere landen in deze studie, die in 2015 werd uitgevoerd, gaat het gemiddeld om ruim 18 procent.

Meeste meldingen over pesten • In 2016/2017 kwamen 602 nieuwe meldingen bij de vertrouwensinspecteurs binnen (figuur 3.4a). De meeste meldingen betreffen psychisch geweld en gaan over grove en langdurige pesterijen. Ook kan het gaan om verbale beledigingen en leerlingen die zich genegeerd en verlaten voelen. De melders zijn vaak leerlingen en ouders die zich niet gezien en gehoord voelen door de school in hun klacht of melding.

Figuur 3.4a Aantal meldingen bij vertrouwensinspecteurs voor het voortgezet onderwijs in 2016/2017

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Minder schorsingen en verwijderingen • Bij ernstige incidenten of langdurig of ernstig problematisch gedrag kunnen scholen besluiten om leerlingen te schorsen of van school te sturen. Ten opzichte van de vorige twee jaren is het aantal gemelde schorsingen en verwijderingen in 2016/2017 gedaald. Het aantal gemelde schorsingen was in 2016/2017 4.674 en het aantal verwijderingen lag dat jaar op 557. Bij de meeste schorsingen en verwijderingen gaat het om leerlingen van het praktijkonderwijs of de basisberoepsgerichte leerweg van het vmbo. Als reden voor schorsing of verwijdering worden fysiek geweld tegen medeleerlingen, verbaal geweld tegen personeel en storend gedrag in de les het meest genoemd. Het bevoegd gezag dat overweegt een leerling te verwijderen moet daarover eerst overleg voeren met de inspectie. Dat gebeurt niet altijd.

Meldcode aanwezig • Vrijwel alle scholen beschikken over de verplichte meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling. Bij scholen die aangeven de meldcode in schooljaar 2015/2016 te hebben toegepast (ongeveer 60 procent) leidt dat vaak ook tot een melding (ruim 40 procent).

Burgerschap

Ontwikkeling burgerschapsonderwijs stagneert • De inspectie wijst er al geruime tijd op dat de ontwikkeling van burgerschapsonderwijs stagneert. Scholen geven daar weliswaar invulling aan, maar een kwaliteitsslag is nodig (Inspectie van het Onderwijs, 2016a). Activiteiten voor bevordering van de sociale en maatschappelijke competenties van leerlingen vertonen weinig samenhang, leerdoelen ontbreken meestal en scholen hebben geen inzicht in de resultaten van het onderwijs.

Er is sprake van weinig verandering. Wel zijn er aanwijzingen dat de aandacht voor onderwerpen op het terrein van burgerschap enigszins toeneemt. Zo zeggen schoolleiders in 2016/2017 dat de frequentie waarin thema's zoals andere culturen, maatschappelijke diversiteit of basiswaarden aan de orde komen wat hoger is dan het jaar daarvoor.

Burgerschapsonderwijs kan beter • Vergelijking van het burgerschapsonderwijs in Nederland met andere landen laat zien dat Nederlandse scholen er relatief weinig 'aan doen' (Munnikma, Dijkstra, Van der Veen, Ledoux, Van de Werfhort en Ten Dam, 2017). Zo zeggen leraren weinig verschillende aanpakken te gebruiken; ze beperken zich vooral tot de methode en aandacht voor de actualiteit. Ook maken ze weinig gebruik van mogelijkheden tot oefenen, zoals meedoen aan democratische activiteiten (debatteren, meepraten over de gang van zaken). Leerlingen zeggen dat onderwerpen zoals burgerrechten of stemmen bij verkiezingen weinig aan de orde komen. Ook blijken leraren zich minder dan in andere landen bekwaam te vinden om thema's zoals de Grondwet of internationale samenwerking te behandelen. Voor andere aspecten van burgerschap, zoals kritisch leren denken, voelen ze zich wel bekwaam.

Minder open schoolklimaat • In vergelijking met andere landen ervaren leerlingen het schoolklimaat in Nederland in toenemende mate als minder open. Het gaat dan bijvoorbeeld om de ruimte om met andere meningen te komen, of leraren die verschillende kanten van een thema laten zien (Munnikma e.a., 2017).

3.5 Sturing op kwaliteit

Kwaliteit en zorg voor kwaliteit

Toename basisarrangementen • De trend naar minder zwakke scholen zet door. Op 1 september 2017 heeft ruim 97 procent van alle afdelingen een basisarrangement, ofwel het oordeel 'voldoende' (tabel 3.5a). Dit is een stijging van 1,6 procentpunten die wordt veroorzaakt doordat (zeer) zwakke afdelingen zich hebben verbeterd of zijn gesloten. Zeeland heeft alleen maar scholen met basiskwaliteit. Flevoland is de zwakste provincie met slechts 85,5 procent afdelingen van voldoende kwaliteit (bijlage 1, tabel 2). Op bestuurlijk niveau zien we dat het aandeel besturen dat (zeer) zwakke scholen heeft daalt. Op 1 september 2017 had nog 14 procent van de besturen minimaal één (zeer) zwakke school.

Tabel 3.5a Toezichtarrangementen voortgezet onderwijs op 1 september 2013, 2014, 2015, 2016 en 2017 (in percentages, n 2017=2.746)

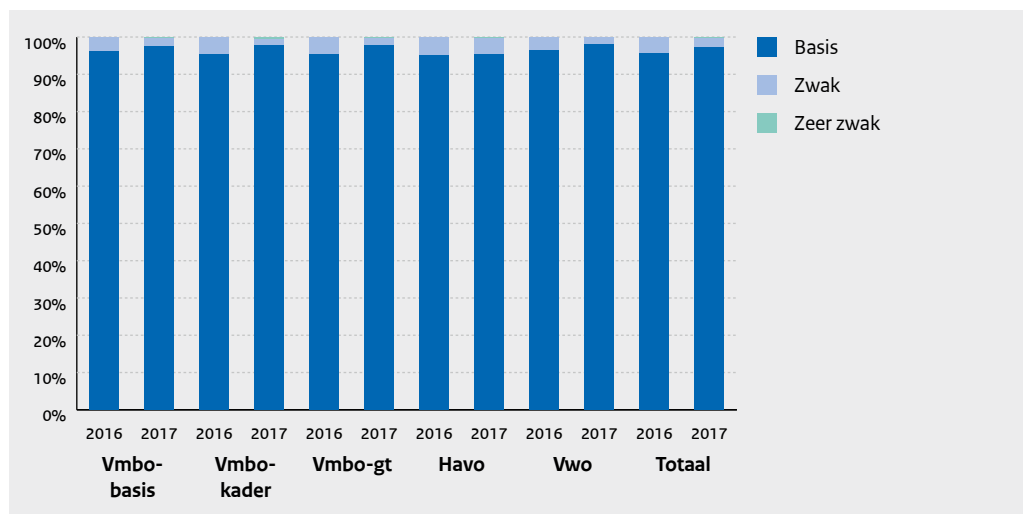
	1 september 2013	1 september 2014	1 september 2015	1 september 2016	1 september 2017
Basis	89,9	92,7	95,2	95,7	97,3
Zwak	9,5	7,0	4,4	4,3	2,4
Zeer zwak	0,9	0,6	0,3	0,0	0,3
Totaal	100	100	100	100	100

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Lichte toename zeer zwak • Bij de stijging van het percentage basisarrangementen blijft de afdeling havo wat achter. In het gehele voortgezet onderwijs, met uitzondering van het vwo, neemt daarnaast het aandeel zeer zwakke afdelingen licht toe. Op 1 september 2017 was dat 0,3 procent (figuur 3.5a). Dit zijn negen afdelingen. Zeven van de zeer zwakke afdelingen zijn vmbo-afdelingen. Twee havo-afdelingen zijn zeer zwak. Vier afdelingen maken deel uit van dezelfde school. Zeer zwakke afdelingen kenmerken zich door onvoldoende leerresultaten, gerekend over een periode van drie jaar, én tekortkomingen in het onderwijsproces. Vaak betreft dit het didactisch handelen van leraren. Bij meer dan de helft van de zeer zwakke afdelingen is sprake van ordeproblemen. Maar ook is in veel gevallen de kwaliteitszorg onvoldoende. Als dieperliggende oorzaken voor de zeer zwakke kwaliteit worden

reorganisatie en discontinuïteit in het team vaak genoemd. Ongeveer 600 afdelingen hebben minder dan 75 leerlingen. Deze afdelingen zijn wat vaker van zwakke kwaliteit dan grotere afdelingen.

Figuur 3.5a Toezichtarrangementen naar schoolsoort op 1 september 2016 en 2017 (n 2017=2.746)

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

141 excellente afdelingen • Excellente scholen hebben naast goed onderwijs een specifiek en uniek excellentieprofiel. Dit kan bijvoorbeeld een innovatief onderwijsaanbod zijn, gericht op techniek of burgerschap, of een onderscheidende aanpak bij leerlingen die extra ondersteuning nodig hebben. Scholen bepalen zelf waarin zij vinden dat zij excelleren en of zij opgaan voor het predicaat 'Excellente School'. De inspectie gaat bij die scholen na of er sprake is van goed onderwijs. Een onafhankelijke jury beoordeelt het excellentieprofiel. In januari 2018 zijn 31 nieuwe afdelingen door de jury excellent bevonden. Samen met de 110 afdelingen die al excellent waren – het predicaat is drie jaar geldig – zijn er in 2018 141 excellente afdelingen.

42 afdelingen gewaardeerd als goed • De waardering 'goed' van de inspectie is sinds 2017 een voorwaarde om deel te mogen nemen aan het excellentietraject. In het voorjaar van 2017 hebben 52 afdelingen zich bij de inspectie aangemeld voor een onderzoek naar de waardering 'goed'. 42 afdelingen kregen deze waardering: 33 vmbo-afdelingen, 2 havo-afdelingen en 7 vwo-afdelingen. Scholen krijgen de waardering 'goed' als uit inspectieonderzoek blijkt dat de school voor alle standaarden ten minste een voldoende krijgt én bovendien voor minimaal drie standaarden – waaronder de kwaliteitscultuur – de waardering 'goed'.

Kwaliteitsborging zwakste punt • Een voorwaarde om de onderwijskwaliteit te kunnen verbeteren is een goede kwaliteitszorg. Bijna 95 procent van de scholen evalueert de onderwijsresultaten op systematische wijze. Deze scholen benutten de evaluaties om doelgericht te werken aan verbetering waar dat nodig is. Scholen hebben meer moeite met het evalueren van het onderwijsproces, al doet ruim 85 procent dat op voldoende niveau (tabel 3.5b). Inspecteurs zien vaak dat scholen wel de leskwaliteit van individuele leraren in beeld hebben, maar lang niet altijd een overzicht op schoolniveau van de kwaliteit van het lerarenkorps. Sommige scholen maken regelmatig een 'vlootstroom'. Kwaliteitsborging blijft in de kwaliteitszorgcyclus het zwakste punt. Veel scholen blijven het moeilijk vinden om te zorgen dat iedereen zich houdt aan gemaakte afspraken en procedures.

Tabel 3.5b Percentage afdelingen waar de kwaliteitszorg voldoende is in de periode 2014/2015-2016/2017 (n 2016/2017=137)*

	2014/2015	2015/2016	2016/2017
De school evalueert systematisch de opbrengsten.	96	93	94
De school werkt doelgericht aan de kwaliteit van de opbrengsten.	77	92	93
De school evalueert systematisch het onderwijsproces.	83	78	87
De school werkt doelgericht aan de verbetering van het onderwijsproces.	77	84	90
De school borgt de kwaliteit van het onderwijsproces.	45	48	60

* *significante verschillen ten opzichte van het voorafgaande jaar zijn vetgedrukt*
Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

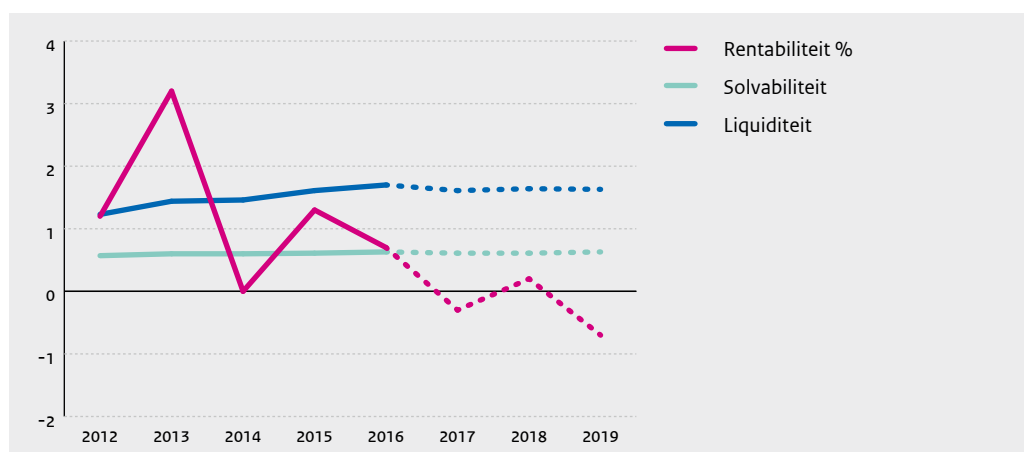
Financiële kwaliteit schoolbesturen

Minder aangepast financieel toezicht • Sinds 2014 daalt het aantal besturen onder aangepast financieel toezicht. Deze daling loopt parallel met de verbetering van de gemiddelde financiële positie van de scholen. Op 1 augustus 2017 stonden nog acht besturen (2,7 procent) onder verscherpt toezicht.

Stijgende baten en lasten • Om het onderwijs te verzorgen, hadden de schoolbesturen voortgezet onderwijs (inclusief samenwerkingsverbanden voortgezet onderwijs) in 2016 7,4 miljard euro beschikbaar. In de afgelopen vijf jaar groeide het budget met ongeveer 15 procent (Inspectie van het Onderwijs, 2017a). Al een aantal jaar betreft iets minder dan 80 procent van de uitgaven personeelskosten. Een belangrijke andere post vormen de huisvestingslasten. Deze zijn de afgelopen jaren in absolute zin licht gestegen, maar zijn verhoudingsgewijs gelijk gebleven.

Overwegend positieve kengetallen • Schoolbesturen hebben 2016 met een batig saldo afgesloten: de rentabiliteit bedroeg 0,7 procent (figuur 3.5b). De besturen zijn steeds beter in staat om op de langere termijn aan hun betalingsverplichtingen te voldoen: in de periode 2012-2016 steeg de solvabiliteit met 11 procent. De liquiditeit ontwikkelt zich nog sterker.

Figuur 3.5b Ontwikkeling financiële kengetallen in het voortgezet onderwijs in de periode 2012-2019*

* *stippellijn: prognoses uit continuïteitsparagraaf*
Bron: DUO, 2017

Toename flexibele schil • Het aantal fte's bleef de afgelopen vijf jaar stabiel op 84.000. Ongeveer 61.000 fte heeft lesgevende taken. Het aandeel personeel in tijdelijke dienst nam in deze periode toe van 12,4 naar 13,9 procent. Daarnaast is er een toename van flexibel personeel. Uit de jaarrekeningen van besturen blijkt dat dit aantal stijgt van naar schatting 1.500 fte in 2012 naar 2.500 fte in 2016.

3.6 Groen onderwijs

Groen onderwijs voldoende • Bijna 8 procent van de leerlingen in het vmbo koos in 2016 voor onderwijs in de sector landbouw. Op 1 september 2017 had 98,5 procent van de groene afdelingen een basisarrangement (tabel 3.6a). Geen enkele afdeling die een beroepsgerichte leerweg aanbiedt is (zeer) zwak. In de gemengde/theoretische leerweg zijn steeds minder zwakke afdelingen. In 2015 was hier nog 16 procent zwak, nu is dat gedaald naar 4 procent.

Tabel 3.6a Toezichtarrangementen groen onderwijs naar schoolsoort op 1 september 2015, 2016 en 2017 (in percentages, n 2017=205)

		1 september 2015	1 september 2016	1 september 2017
Vmbo-basis	Basis	98,5	100,0	100,0
	Zwak	1,5	0,0	0,0
	Zeer zwak	0,0	0,0	0,0
Vmbo-kader	Basis	97,1	97,0	100,0
	Zwak	2,9	3,0	0,0
	Zeer zwak	0,0	0,0	0,0
Vmbo-g/t	Basis	83,6	89,9	95,7
	Zwak	16,4	10,1	4,3
	Zeer zwak	0,0	0,0	0,0
Totaal groen	Basis	93,1	95,5	98,5
	Zwak	6,9	4,5	1,5
	Zeer zwak	0,0	0,0	0,0

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Slagingspercentages iets achteruit • Net als vorig jaar slaagt een hoger percentage leerlingen uit de basisberoepsgerichte leerweg van het groene vmbo voor het examen dan in het overige vmbo. Voor leerlingen uit de kaderberoepsgerichte en gemengde/theoretische leerweg van het groene vmbo, die samen de ruime meerderheid vormen in het groene onderwijs, geldt dat zij in 2017 iets minder vaak slaagden dan leerlingen in dezelfde leerwegen van het overige vmbo (tabel 3.6a).

Tabel 3.6a Slaagpercentage naar schoolsoort in het groene en overige onderwijs in 2016 en 2017* (n groen 2017=8.366)

		2016	2017
Basisberoepsgerichte leerweg vmbo	Overig	97,7	98,0
	Groen	98,2	98,6
Kaderberoepsgerichte leerweg vmbo	Overig	95,8	96,1
	Groen	95,3	95,3
Gemengde/theoretische leerweg vmbo	Overig	94,1	92,8
	Groen	94,1	92,4

* voorlopige cijfers

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

3.7 Nabeschuwing

Opbrengstgericht werken blijft nodig • De inspectieoordelen over de afdelingen zijn licht verbeterd evenals de oordelen over de onderwijsresultaten. De verbetering van deze resultaten is echter gering en we zien op onderdelen een teruggang, bijvoorbeeld bij het slagingspercentage en de wiskunderesultaten. Ook burgerschapscompetenties blijven achter bij andere landen. Bovendien laten internationale studies zien dat de prestaties van leerlingen in het voortgezet onderwijs een gestaag dalende trend vertonen in Nederland. Opbrengstgericht werken blijft dus onverminderd belangrijk maar is, om meer effect te realiseren, wat ons betreft wel toe aan een nieuwe impuls en mogelijk een andere definitie. Daarin zou meer nadruk kunnen liggen op formatief evalueren met het oog op het geven van feedback en feedforward aan leerlingen, én als leermoment voor leraren (zie ook Heemskerk, Verbeek, Kuiper, Oomens, Van der Linden en Hilbrink, 2014). Ook is een bredere invulling wenselijk, dus naast cognitieve leerresultaten ook aandacht voor sociale opbrengsten.

Differentiatie gaat om het benutten van informatie over leerlingen • Of leraren terecht claimen dat differentiatie lastig is te organiseren vanwege de grote verschillen in de klas, is de vraag. In het voortgezet onderwijs zijn de meeste klassen relatief homogeen van samenstelling en er is feitelijk nauwelijks een toename van leerlingen die extra ondersteuning nodig hebben. Het lijkt er meer op dat, door passend onderwijs en opbrengstgericht werken, leraren de altijd al bestaande verschillen tussen leerlingen nu beter in beeld hebben en geacht worden die verschillen ook te adresseren (zie ook Van der Meer, 2017). Dit vergroot de druk op leraren. De inspectie blijft toezien op de kwaliteit van de afstemming. In de kern gaat het er om dat de school informatie verzamelt over de kennis en vaardigheden van alle leerlingen en die informatie benut om het onderwijs af te stemmen op de onderwijsbehoeften van zowel groepen als individuele leerlingen. De wijze waarop dat gebeurt is aan de school en de leraar.

Hardnekkige achterstanden • Al in 1998 schreven we in De Staat van het Onderwijs (Inspectie van het Onderwijs, 1998) over de lagere slaagpercentages en de lagere gemiddelde eindexamencijfers van ‘allochtone’ leerlingen. Als oorzaak werd onder meer genoemd dat het achterstandenbeleid onvoldoende doorwerkte in de lessen: leraren bleken weinig elementen uit het tweedetaalonderwijs toe te passen, zoals het systematisch uitbreiden van de woordenschat of het toepassen van leesstrategieën. We constateren nu, twintig jaar later, dat leerlingen met een niet-westerse migratieachtergrond nog steeds kampen met hardnekkige achterstanden. Een gezamenlijke inspanning van beleidsmakers en scholen is nodig om het achterstandenbeleid echt effectief te maken. Driekwart van de scholen heeft doelen gesteld om achterstanden in te lopen constateerden we vorig jaar. Dat zou volgend jaar gewoon 100 procent moeten zijn.

Zorgen over vershraling curriculum • We vangen signalen op dat het centraal examen steeds bepalender is voor de leerinhouden en zijn schaduw werpt over het schoolexamen, dat meer en meer een generale repetitie lijkt te worden voor het centraal examen. Aandacht voor essentiële vaardigheden als schrijven en presenteren, maar ook voor hogere denkvaardigheden komen dan mogelijk onder druk te staan. Het nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling SLO spreekt in dit verband van ‘een stiefmoederlijke behandeling’ van de onderdelen die aan het schoolexamen zijn toegewezen, en stelt dat niet-centraal getoetste vaardigheden het onderspit delven (Folmer, Koopmans-van Noorel en Kuiper, 2017). In 2017/2018 voert de inspectie een onderzoek uit naar het motiverende gehalte van het Nederlandse onderwijs. Een aspect van dat onderzoek is de vraag of het curriculum inderdaad verarmt vanwege deze ontwikkelingen.

Meer aandacht burgerschap nodig • Scholen bereiden leerlingen voor op vervolgonderwijs en arbeidsmarkt, en leveren ook een belangrijke bijdrage aan de vorming van jonge mensen. Ook de sociale opbrengsten van onderwijs zijn dus belangrijk. Het bevorderen van de sociale en maatschappelijke competenties van leerlingen is daarvan de kern. Daarbij is niet alleen het onderwijsaanbod van de school van belang, maar ook hoe het er op school ‘aan toe gaat’. Het gaat dan om de bejegening van leerlingen vanuit de school, de omgang tussen leerlingen en tussen leerlingen en

personeel, voorbeeldgedrag en mogelijkheden om te oefenen – kortom, het sociale klimaat op school. Vergelijking met eerdere resultaten laat zien dat het klimaat op school volgens leerlingen minder open wordt. Dat is zorgelijk omdat een open en veilig schoolklimaat, waarin leerlingen serieus genomen worden en ruimte bestaat voor gesprek, een belangrijke factor is bij de bevordering van burgerschapscompetenties (Geboers, Geijsel, Admiraal en Ten Dam, 2013). Ook de achterblijvende burgerschapscompetenties van leerlingen in Nederland en de stagnerende ontwikkeling van het burgerschapsonderwijs onderstrepen het belang van meer aandacht voor burgerschapsonderwijs van goede kwaliteit, en van inzicht van scholen in de resultaten daarvan.

Literatuur

- Casteren, W. van, Bendig-Jacobs, J., Wartenbergh-Cras, F., Essen, M. van, & Kurver, B. (2017). *Differentiëren en differentiatievaardigheden in het voortgezet onderwijs*. Nijmegen: ResearchNed.
- CBS, DUO, & OCW (2017). Hoeveel bergbeklimmers zijn er en uit welke onderwijsniveaus komen ze? Geraadpleegd op 6 februari 2018 van *Onderwijs in cijfers*: <https://www.onderwijsincijfers.nl/themas/transities-in-het-onderwijs/bergbeklimmers-in-het-onderwijs-extreem-stapelen/hoeveel-bergbeklimmers-zijn-er-en-uit-welke-onderwijsniveaus-komen-ze>
- Feskens, R., Kuhlemeier, H., & Limpens, G. (2016). *Resultaten PISA-2015 in vogelvlucht. Praktische kennis en vaardigheden van 15-jarigen. Samenvatting van de Nederlandse uitkomsten van het Programme for International Student Assessment (PISA) op het gebied van natuurwetenschappen, leesvaardigheid en wiskunde in het jaar 2015*. Arnhem: Cito.
- Folmer, E., Koopmans-van Noorel, A., & Kuiper, W. (red.) (2017). *Curriculumspiegel 2017*. Enschede: SLO.
- Geboers, E., Geijsel, F., Admiraal, W., & Dam, G. ten (2013). Review of the effects of citizenship education. *Educational Research Review*, 9 (1), 158-173.
- Geus, W. de, & Bisschop, P. (2017). *Licht op schaduwonderwijs. Onderzoek naar deelname aan en uitgaven voor schaduwonderwijs*. Utrecht: Oberon.
- Hattie, J.A.C. (2011). *Visible Learning for Teachers. Maximizing Impact on Learning*. London: Taylor & Francis Ltd.
- Heemskerck, I.M.C.C., Verbeek, F., Kuiper, E.J., Oomens, M.A., Linden & J. van der, Hilbrink, E. (2014). *Opbrengstgericht werken in het voortgezet onderwijs. Beeld en beleid*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.
- Inspectie van het Onderwijs (1998). *De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 1996/1997*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2016a). *Burgerschap op school. Een beschrijving van burgerschapsonderwijs en de maatschappelijke stage*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2016b). *De staat van het onderwijs 2014/2015*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2017a). *De financiële staat van het onderwijs*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2017b). *Risicoscholen onbevoegd lesgeven. De knelpunten van scholen met veel onbevoegd gegeven lessen. Schooljaar 2015/2016 - 2016/2017*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2017c). *De staat van het onderwijs 2015/2016*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Maslowski, R., Werf, M.P.C. van der, Oonk, G.H.G., Naayer, H.M., & Isac, M.M. (2012). *Burgerschapscompetenties van leerlingen in de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Eindrapport van de International Civic and Citizenship Education Study (ICCS) in Nederland*. Groningen: GION.
- Meer, J. van der (2017). *De bomen en het bos. Leraren en ouders over passend onderwijs*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.
- Munniksma, A., Dijkstra, A.B., Veen, I. van der, Ledoux, G., Werfhorst, H. van de, & Dam, G. ten (2017). *Burgerschap in het voortgezet onderwijs. Nederland in vergelijkend perspectief*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- OECD (2017). *PISA 2015 Results (Volume III): Students' Well-Being*. Paris: OECD Publishing.
- Scholte, R., Nelen, W., Wit, W. de, & Kroes, G. (2016). *Sociale veiligheid in en rond scholen Primair (Speciaal) Onderwijs 2010-2016, Voortgezet (Speciaal) Onderwijs 2006-2016*. Nijmegen: Praktikon.
- Vermeulen, C. (2017). *Kernmerken en onderwijsloopbaan van nieuwkomers in het Voortgezet Onderwijs*. Den Haag: DUO informatieproducten.
- Vloet, A., Uijl, M. den, & Fontein, P. (2017). *IPTO: bevoegdheden en vakken in het vo*. Tilburg: CentERdata.
- Vuuren, D. van, & Wiel, K. van der (2015). *Zittenblijven in het primair en voortgezet onderwijs. Een inventarisatie van de voor- en nadelen*. Den Haag: Centraal Planbureau (CPB).

Nadere informatie vindt u op www.destaatvanhetonderwijs.nl

Bijlage 1

Tabel 1 Beoordeling onderwijsresultaten naar schoolsoort in 2017 (in percentages boven de norm, n=2.426)

	Basisberoeps- gerichte leerweg vmbo	Kaderberoeps- gerichte leerweg vmbo	Gemengde/ theoretische leerweg vmbo	Havo	Vwo
Onderwijspositie ten opzichte van schooladvies	91,8	91,9	90,8	89,4	86,9
Onderbouwsnelheid	91,4	91,5	91,7	90,4	89,1
Bovenbouwsnelheid	91,9	92,7	94,8	87,1	95,9
Examencijfers	99,3	92,2	94,8	83,5	92,0
Eindoordeel	96,6	95,4	96,5	90,8	93,9

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Tabel 2 Toezichtarrangementen naar provincie op 1 september 2016 en 2017 (in percentages, n 2017=2.746)

	2016			2017		
	Basis	Zwak	Zeer zwak	Basis	Zwak	Zeer zwak
Groningen	88,3	11,7	0,0	98,2	1,8	0,0
Friesland	99,3	0,7	0,0	95,9	3,4	0,7
Drenthe	97,7	2,3	0,0	97,5	2,5	0,0
Overijssel	93,3	6,7	0,0	96,6	2,4	1,0
Flevoland	92,4	7,6	0,0	85,5	13,2	1,3
Gelderland	98,1	1,9	0,0	99,4	0,6	0,0
Utrecht	93,8	6,2	0,0	97,9	2,1	0,0
Noord-Holland	92,9	6,9	0,2	96,7	3,1	0,2
Zuid-Holland	95,7	4,3	0,0	96,7	2,9	0,3
Zeeland	98,4	1,6	0,0	100,0	0,0	0,0
Noord-Brabant	97,8	2,2	0,0	98,9	0,5	0,5
Limburg	98,8	1,2	0,0	98,7	1,3	0,0
Landelijk	95,6	4,3	0,0	97,3	2,4	0,3

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Bijlage 2

Tabel 1 Percentage afdelingen dat als voldoende of goed is beoordeeld op onderdelen van het onderwijsproces en de kwaliteitszorg in de periode 2014/2015-2016/2017 (n 2016/2017=139)*

	2014/2015	2015/2016	2016/2017
De leerlingen maken efficiënt gebruik van de onderwijstijd.	91	96	91
De onderwijsactiviteit heeft een doelgerichte opbouw.	67	67	69
De leraar geeft een begrijpelijke uitleg.	99	100	99
De leerlingen zijn actief betrokken.	70	88	91
De leerlingen krijgen effectieve feedback op hun leerproces.	54	65	79
De leraren gebruiken bij de vormgeving van hun onderwijs de analyse van de prestaties van de leerlingen.	-	22	38
De school volgt systematisch de vorderingen van de leerlingen aan de hand van genormeerde toetsen.	81	88	89
De school bepaalt wat de onderwijs- en ondersteuningsbehoefte is van individuele of groepen leerlingen.	93	94	96
De school heeft doelen gesteld die erop gericht zijn om achterstanden te bestrijden.	-	63	74
De school voert de ondersteuning planmatig uit.	95	95	97
De school evalueert systematisch de opbrengsten.	96	93	94
De school werkt doelgericht aan de kwaliteit van de opbrengsten.	77	92	93
De school evalueert systematisch het onderwijsproces.	83	78	87
De school werkt doelgericht aan de verbetering van het onderwijsproces.	77	84	90
De school borgt de kwaliteit van het onderwijsproces.	45	48	60

* *significante verschillen zijn vetgedrukt*

Bron: *Inspectie van het Onderwijs, 2018*

